

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اندیشہ اسلامی ۱

جابر جتتی

بخش دوم - فصل اول: اثبات وجود خدا

از موضوعات بنیادی و بسیار مهمی که اندیشه بشر را همواره به خود مشغول داشته و نیز موضوع محوری همه ادیان، وجود خدا است. برخی از فیلسوفان و متکلمان مسلمان وجود خدا را بی نیاز از دلیل و به تعبیری ((فطری)) می دانند. قرآن در سوره ابراهیم آیه ۱۰ می فرماید: ((مگر درباره خدا - پدید آورنده آسمانها و زمین - تردیدی هست؟))

قرآن در سوره روم آیه ۳۰ می فرماید: ((پس روی خود را متوجه آیین خالص پروردگار کن! این فطرتی است که خداوند انسانها را بر آن آفریده؛ دگرگونی در آفرینش الهی نیست. این است آیین استوار، ولی بیشتر مردم نمی دانند.))

امیرالمؤمنین علی (ع) خطاب به پیشگاه الهی می فرماید: ((خدایا! تو قلبها را با ارادت و محبت خود و عقلها را با معرفت خود سرشته ای.))

راه شناخت خدا دو نوع است:

سیر در آفاق - سیر در انفس

از راه سیر آفاق، انسان با مشاهده مخلوقات و تدبر در حدوث و امکان و نظم پدیده ها به وجود خالق و مدبری دانا و توانا پی می برد.

از راه سیر انفس با تأمل در خود در می یابد که نسبت به خدا شناخت قلبی و بی واسطه دارد و در برابر چنین خدایی که کمال مطلق است سر تعظیم فرود می آورد.

برهان فطرت:

۱- ماده ((فطر)) در اصل به معنای آغاز و شروع است و به همین دلیل به معنای خلق نیز به کار می رود؛ بر این اساس می توان گفت، فطرت به معنای حالت خاصی از شروع وجود و آغاز و به بیان دیگر، نوعی از آفرینش است.

ویژگی های امور فطری: ۱- در همه افراد آن نوع یافت می شوند، هر چند کیفیت آنها از نظر شدت و ضعف متفاوت است؛ ۲- همواره ثابت اند، نه اینکه در برهه ای از تاریخ اقتضای خاصی داشته باشند؛ ۳- نیاز به تعلیم و تعلم ندارند.

امور فطری انسان به دو دسته تقسیم می شوند:

- الف- شناخت های فطری که هر انسانی بدون نیاز آموزش از آنها برخوردار است؛
- ب- میلها و گرایشهای فطری که مقتضای آفرینش هر فردی است.

خداجویی از گرایش درونی انسان به خدا حکایت می کند. انسان به گونه ای ساخته شده که خدا طلب است. خداوند در سوره یس می فرماید: ((آیا با شما عهد نکردم ای فرزندان آدم که شیطان را نپرستید، چون او برای شما دشمنی آشکار است. و این که مرا پرستید که راه مستقیم این است.))

خداوند در سوره رعد می فرماید: ((تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند از روی اطاعت و اکراه و همچنین سایه هایشان، هر صبح و عصر برای خدا سجده می کنند.))
امام صادق (ع) می فرماید: ((الله همان است که همه مخلوقات هنگام نیازها، سختیها و ناامیدی از هر چیز، به او پناه می آورند.))

الف: برهان علی:

- ۱- تعریف علت و معلولیت تامه: موجودی که با وجود آن، تحقق و وجود موجود دیگر ضرورت پیدا می کند.
- فیلسوفان علت را بر چهار قسم می دانند:
- ۱- علت فاعلی: معلول از آن پدید می آید.
- ۲- علت غایی: انگیزه فاعل برای انجام کار است.
- ۳- علت صوری: صورت و فعلیتی است که در ماده پدید می آید و منشأ آثار جدیدی می گردد.
- ۴- علت مادی: زمینه پیدایش معلول است و در ضمن آن باقی می ماند.

اثبات معلولیت عالم:

از آنجا که ملاک احتیاج معلول به علت، ضعف وجودی اوست، هر موجود فقیر و ضعیفی نیازمند علت است. ضعف مرتبه وجودی آثار و نشانه هایی دارد که می توان شناخت و به گفته امیرالمؤمنین (ع): ((هر چیزی غیر از خداوند معلول است)) — ((هر شیئی به او قیام دارد.))

اثبات معلولیت عالم

امام علی (ع) در تعابیری، صفاتی را منحصرأً از خدا سلب می کند و این صفات لازمه معلولیت اند که این صفات عبارت است از: گذر زمان او را تغییر نمی دهد؛ محدودیت مکانی ندارد؛ حالت او تغییر نمی یابد؛ سکون و حرکت بر او عارض نمی شود؛ خداوند مثل و مانند ندارد تا از آن طریق مشابه شناخته شود؛ خداوند نه می زاید و زاییده می شود؛ افول و زوال بر او راه ندارد.

امتناع دور و تسلسل

برخی معترضان برهان علی می گویند: چه اشکالی دارد که سلسله علل تا بی نهایت ادامه یابد، یا جهان خود، علت خود باشد؟ اگر علت وجودی موجود خود او باشد؛ یعنی وجود موجود متوقف بر خود باشد و این امر مستلزم آن است که موجود بر خود مقدم باشد و لازمه آن اجتماع متناقضین است که اجماع تناقض محال است.

ب: برهان نظم

آدمیان از دیر باز با مشاهده پدیده های منظم و هماهنگ جهان، از خویش پرسیده اند که این نظم و هماهنگی معلول چیست؟ یکی از راههای رسیدن به وجود خداوند، نظم حاکم بر هستی است. انبیای الهی نیز بر برهان نظم بسیار تأکید داشته اند.

قرآن مجید در این باره می فرماید: ((آیا به شتر نمی نگرید که چگونه آفریده شده است و به آسمان که چگونه نشانده شده است و به زمین که چگونه گسترده شده است؟ یادآوری کن، تو فقط یادآوری بر آنها مسلط نیستی.))

۱- ساختار مشترک برهان نظم

مقدمه اول: عالم طبیعت، پدیده ای منظم است، یا در عالم پدیده های منظم وجود دارند. مقدمه دوم: هر نظامی بر اساس بداهت عقلی از ناظمی حکیم و با شعور ناشی است که از روی علم و آگاهی، اجزای پدیده منظم را با هماهنگی و آرایش خاص و برای وصول به هدف مشخصی کنار هم نهاده است.

۲- تعریف نظم پدیده

نظم، مجموعه ای است که اجزای آن به گونه ای با هم ارتباط دارند که همگی هدف یگانه و مشخصی را تعقیب می کنند.

سه عنصر اصلی سازنده مفهوم نظم: ۱- طراحی و برنامه ریزی دقیق ۲- سازماندهی حساب شده ۳- هدفمندی

۳- تقریر برهان نظم:

برهان نظم را می توان به دو صورت مطرح ساخت: برهان هدفمندی و برهان هماهنگی

برهان هدفمندی: در این برهان بر هدفمندی موجودات تکیه شده است.

برهان هماهنگی: این تقریر از برهان نظم بر هماهنگی و نظم کل عالم تأکید دارد تا ناظم حکیم را برای کل عالم اثبات کند.